

Voices of Central and Eastern Europe

Česká republika

”

Úvod

Pozornost výzkumníků, věnujících se problematice dezinformací, se v poslední době začala přesouvat od konspiračních teorií, jejich obsahu a šířitelů k publiku, které jim naslouchá. V České republice však tato debata dosud zůstala víceméně omezená na sledování rezonance určitých konspiračních teorií ve společnosti.¹ Na základě těchto výzkumů sice lze říci, že v české společnosti existují lidé, kteří konspiračním teoriím věří, není ale možné definovat jejich další charakteristiky a postoje. Výrazným posunem při hledání odpovědi na tyto otázky byl výzkum provedený společností STEM zaměřující se na profily osob aktivně šířících dezinformace.² Jedním z nejzajímavějších zjištění tohoto výzkumu byla skutečnost, že dezinformace šíří různé typy lidí, kteří k tomu k tomu mají rozličné motivace. Může tedy jít o seniory, snažící se přeposláním řetězových mailů udržet sociální kontakt, o mladé lidi, sdílející obsah na sociálních sítích, aby přitáhli pozornost, anebo o osoby středního věku, které se šířením těchto zpráv snaží zachovat svůj společenský status.

Tento text má ambici navázat na výše nastíněnou debatu a popsat charakteristiky a postoje lidí, kteří vykazují tendenci věřit konspiračním teoriím. Poznatky vycházejí z výzkumu *Voices of Central and Eastern Europe*, provedeného think-tankem Globsec, zaměřujícího se na postoje obyvatel zemí střední Evropy vůči demokracii, médiím a konspiračním teoriím.³ Text pracuje výhradně s daty sesbíranými v České republice, což je nutné brát v úvah při případné snaze jeho zjištění zobecňovat.

Text je rozdělen na čtyři části. Nejdříve jsou popsány testované teorie a metodologie výzkumu. V druhé části jsou přiblíženy charakteristiky společenských skupin, které vykazovaly vyšší tendenci věřit konspiračním teoriím. Následně jsou představeny politické a společenské postoje této části populace. Čtvrtá a závěrečná kapitola shrnuje závěry výzkumu a prezentuje doporučení pro další výzkum a komunikaci s lidmi, kteří mají tendenci věřit konspiračním teoriím.

¹ Například <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/vyzkum-verejneho-mineni-k-problematice-dezinformaci.aspx>

² <https://www.stem.cz/siritele-dezinformaci/>

³ <https://www.globsec.org/publications/voices-of-central-and-eastern-europe/>

Testované teorie a metodologie

Studie *Voices of Central and Eastern Europe* mimo jiné zjišťovala míru souhlasu respondentů se sedmi konspiračními teoriemi. Jak ilustruje graf níže, postoje dotazovaných vůči jednotlivým konspiračním teoriím byly rozdílné. Lišila se nejen míra souhlasu s jednotlivými tezemi, ale také procento respondentů, které nebylo schopno/ochotno říci, co si o dané teorii myslí. Průměrně se počet lidí, kteří neměli žádný názor, pohyboval mezi jednou šestinou a třetinou dotazovaných, což ukazuje na různou míru rezonance konspiračních teorií ve veřejné debatě.

Různé postoje dotazovaných k testovaným teoriím připomínají, že lidé, kteří jednotlivým konspiracím věří, se mezi

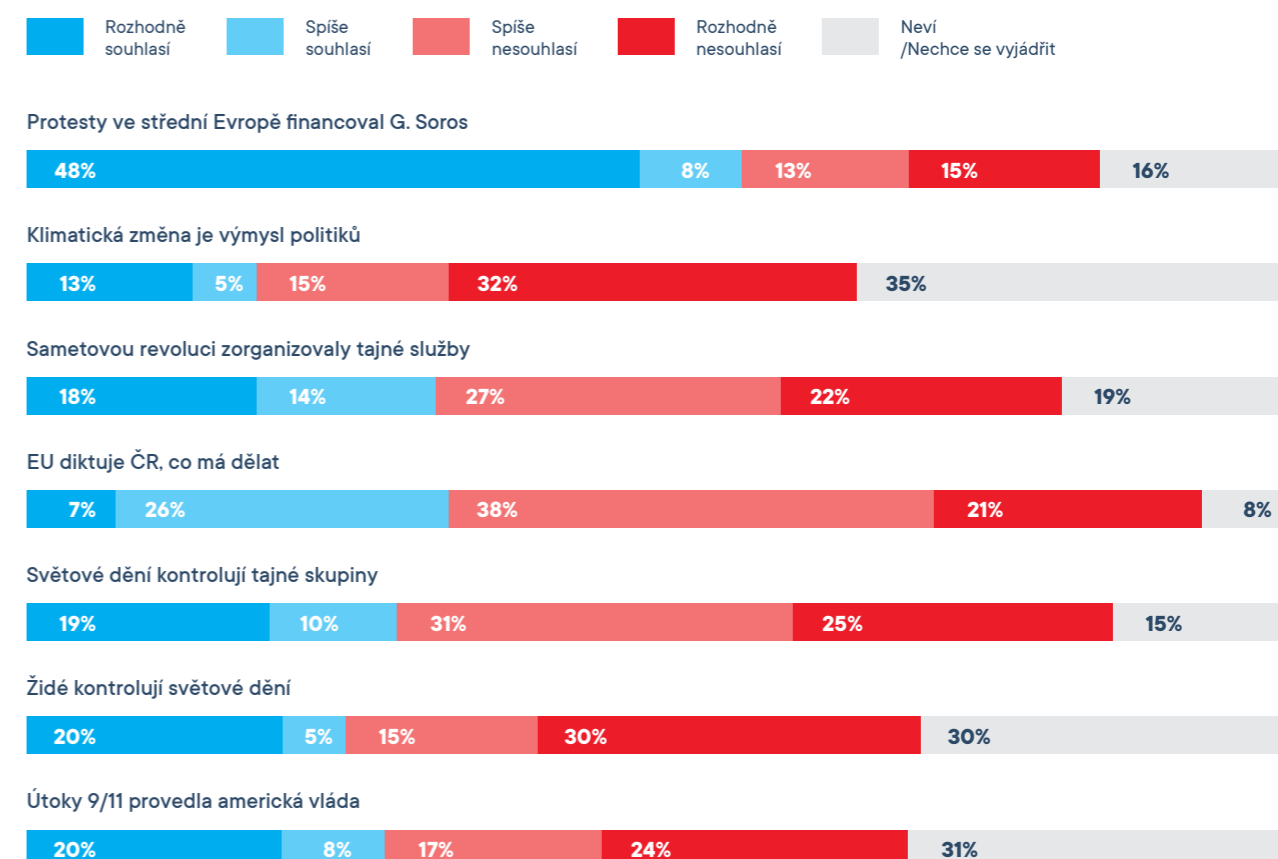
sebou pravděpodobně liší. I přesto však data ukazují korelaci mezi přesvědčením o správnosti jedné konspirační teorie a vírou v ostatní. Například u lidí, kteří se domnívali, že teroristické útoky 11. září 2001 zorganizovala americká vláda, byla dvakrát větší pravděpodobnost, že budou věřit i ostatním teoriím než u zbytku populace. Tato korelace nás vede k domněnce, že má smysl hledat obecné charakteristiky lidí, kteří mají tendenci věřit konspiračním teoriím. Čtenář by však měl mít na paměti, že se jedná o zjednodušení. Proto by měl vnímat prezentované závěry nikoli jako vyčerpávající charakteristiku všech osob, které naslouchají konspirátorům, ale spíše jako soubor vlastností a přesvědčení, jimiž se tyto lidé odlišují od běžné populace.

⁴ Plné znění otázek věnovaných konspiračním teoriím je uvedeno v příloze

Pro stanovení relevantních charakteristik autoři použili následující kritéria:

- Skupina důvěřující určité konspirační teorii se (při sečtení odpovědí „rozhodně souhlasím“ a „spíše souhlasím“) lišila od průměru populace o více než 5 %
- Odlišnost od běžné populace v dané charakteristice se projevila u čtyř nebo více testovaných konspiračních teorií

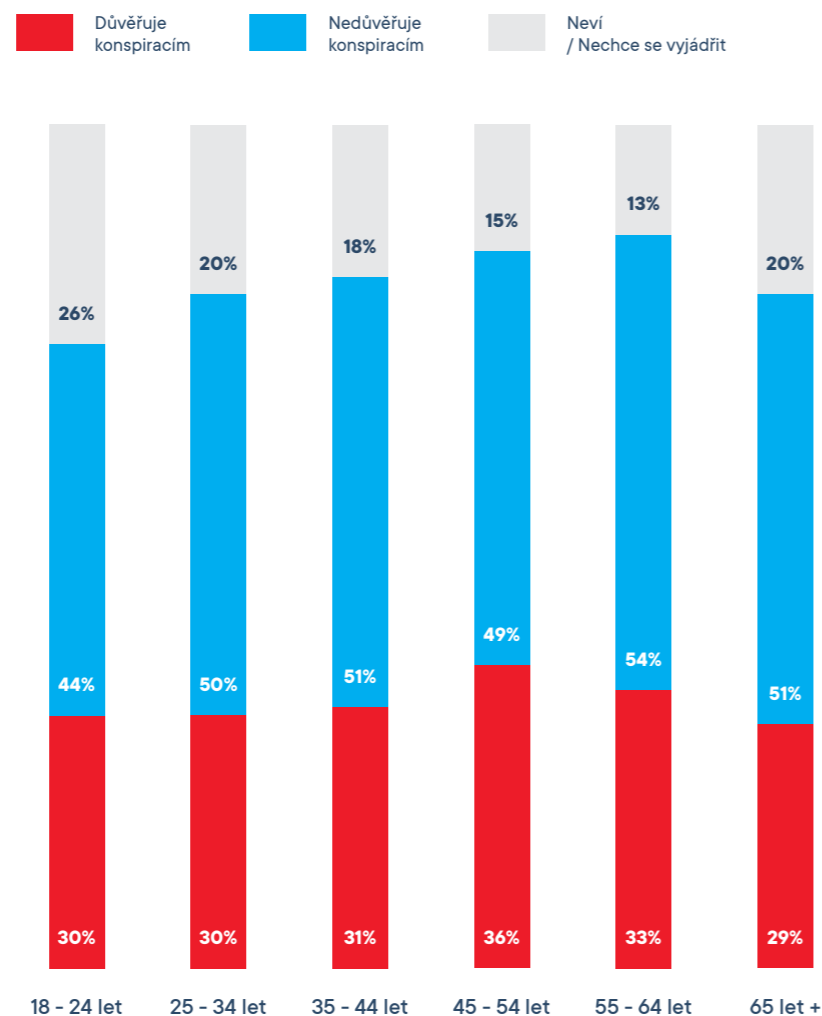
Graf 1: Postoje dotazovaných k testovaným konspiračním teoriím⁴

Osobnostní charakteristiky lidí důvěřujících konspiračním teoriím

Výzkum nepotvrdil relativně často se objevující tezi, dle níž dezinformacím a manipulacím na internetu mají větší tendenci věřit mladí lidé a senioři. Naopak se ukázalo, že testovaným konspiračním teoriím měly větší tendenci důvěřovat osoby ve středním věku (45–54 let). Na druhou stranu u žádné věkové skupiny se neprokázala vyšší míra odolnosti vůči konspiracím. Věk tedy nelze považovat za faktor, který dostatečně vysvětluje míru důvěry ke konspiračním teoriím.

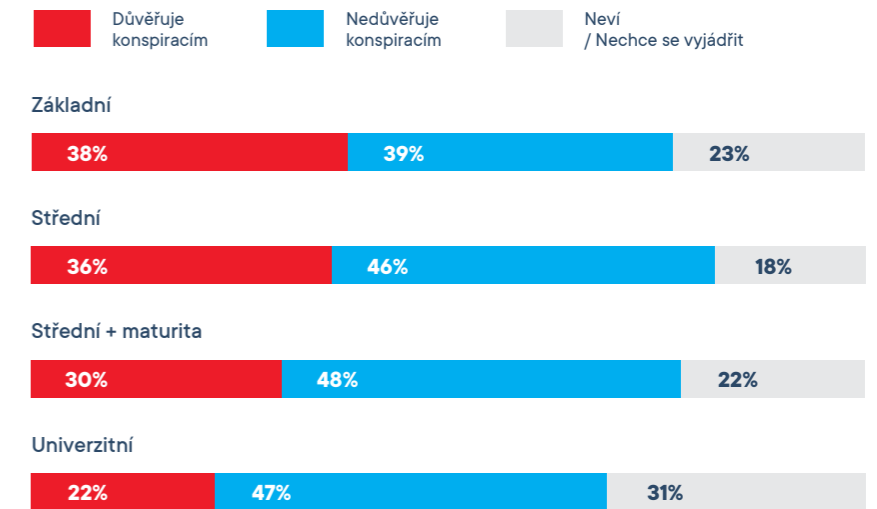
Graf 2: Vliv věku na důvěru v konspirační teorie

Zajímavá souvislost se ukázala také mezi nejvyšším dosaženým vzděláním jedince a jeho důvěrou v konspirační teorie. Osoby pouze se základním a středoškolským vzděláním bez maturity vykazovaly větší míru souhlasu s testovanými teoriemi. U lidí s univerzitním vzděláním se naopak častěji, než u průměru populace objevoval nevyhraněný postoj vůči testovaným konspiracím.⁵

⁵ Odpovědi „Nevím“; tento údaj může být zkreslený tím, že se do této skupiny započítávali i osoby, které na danou otázku neodpověděly vůbec

Graf 3: Vliv dosaženého vzdělání na důvěru v konspirační teorie

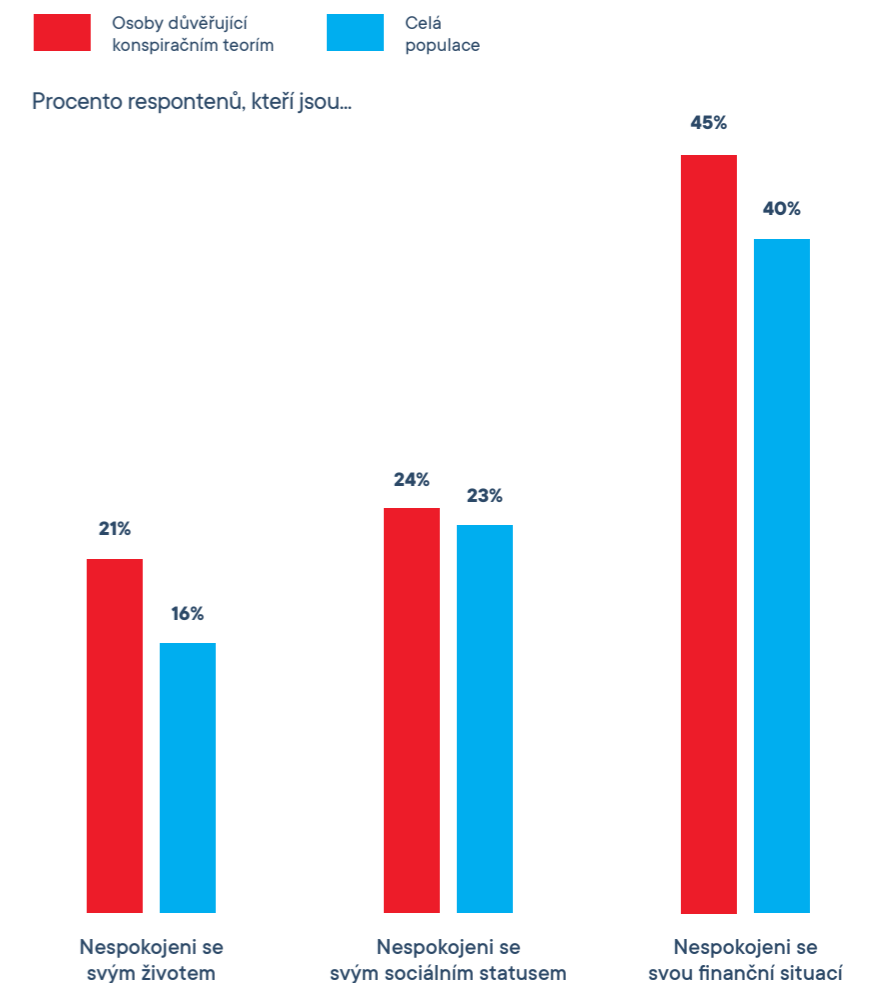

Určitý vliv na důvěru v konspirační teorie má i region, v němž daná osoba žije. V Praze byl například podíl lidí důvěřujících testovaným teoriím nižší než v běžné populaci, na Střední Moravě a Moravskoslezsku⁶ naopak vyšší. Typ sídla (rurální; urbánní) na víru v konspirace vliv neměl. Autoři však upozorňují, že zjištění o vlivu lokality na důvěru v testované konspirační teorie je třeba brát s určitou rezervou a dále zkoumat specifika daných regionů a příčinné vztahy mezi nimi a postoji obyvatelstva.

Lidé důvěřující konspiračním teoriím ve větší míře vyjadřovali nespokojenost s vlastním životem a finanční situací. Častěji, než ostatní skupiny obyvatelstva také věřili, že migranti jsou zvýhodňováni oproti zbytku společnosti. Naopak u lidí s vlastní finanční situací spokojených, se – podobně jako u vysokoškolsky vzdělaných – častěji objevovaly tendence mít vůči testovaným teoriím nevyhraněný postoj. Tyto skutečnosti ukazují na možnou souvislost mezi ekonomickou situací jedince a mírou jeho důvěry v konspirační teorie.

⁶ Výzkum v této otázce vycházel z jednotek Eurostatu NUTS – jedná se tedy o Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský kraj

Graf 4: Vliv spokojenosti s vlastní situací na důvěru v konspirační teorie

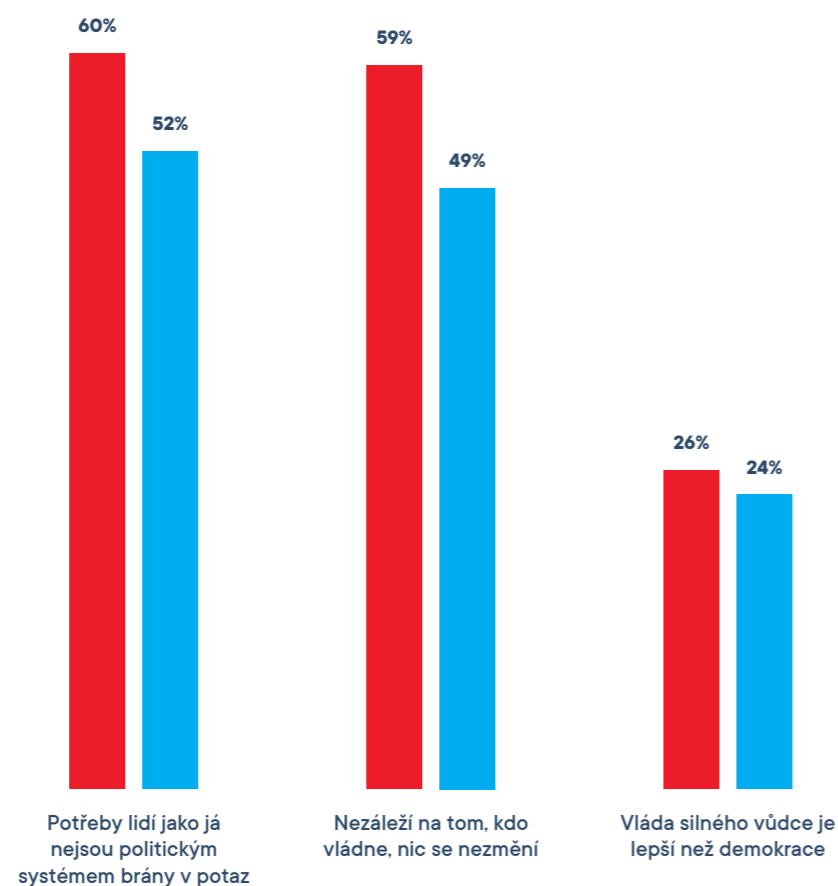

Pohled lidí důvěřujících konspiračním teoriím na politiku a společnost

Sociální deprivace některých lidí důvěřujících konspiračním teoriím se promítá do jejich postojů vůči demokratickému politickému systému. Tyto osoby totiž častěji tvrdily, že současný politický systém nebere v potaz lidi jako jsou oni, a proto nezáleží na tom, kdo vlastně vládne. Pozitivně se také stavěly k možnosti, že by jim byla odejmuta část občanských práv výměnou za zlepšení jejich finanční situace. Tato nedůvěra však nevedla k úplnému odmítnutí demokracie, ale spíše k nezájmu o ni. Tito lidé například nepreferovali vládu silného a rozhodného lídra, ale spíše se nebyli schopni rozhodnout, zda považují za lepší demokracii nebo diktaturu.

Graf 5: Vnímání politického systému a důvěra v konspirační teorie

Osoby důvěřující konspiračním teoriím Celá populace
Procento respondentů, kteří souhlasí s tím, že...

Graf 6: Důvěra v konspirace a tradiční hodnoty

Osoby důvěřující konspiračním teoriím Celá populace
Procento respondentů, kteří souhlasí s tím, že...

EU ohrožuje tradiční hodnoty

Migrace ohrožuje tradiční hodnoty

Byl bych ochoten vzdát se některých práv výměnou za zachování tradiční hodnot

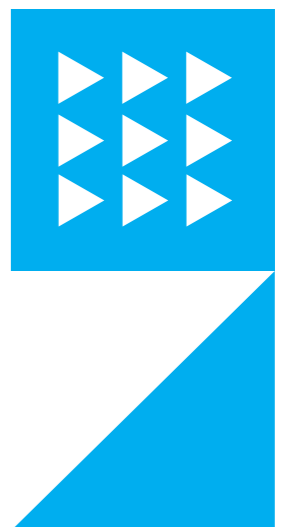
Pro lidi důvěřující konspiračním teoriím jsou důležité tradiční hodnoty, jejichž zachování by častěji než zbytek populace, vyměnili za částečné omezení některých občanských svobod. Tato skupina přitom vnímala tyto hodnoty jako ohrožené vlivem západní civilizace, Evropské unie nebo migrací. Pocit hodnotového ohrožení vykazovaný touto skupinou korespondoval s jejím přesvědčením o tom, že Česká republika byla v minulosti vždy utlačována a její občané nebyli schopni kontrolovat směr, jakým se země ubírá.

Zmíněné postoje se však do vztahu ke každodenní politice promítaly různými způsoby. U lidí důvěřujících konspiračním teoriím se – možná překvapivě – neobjevovala vyšší míra nedůvěry k současné vládě než u běžné populace. Důvěra v prezidenta Miloše Zemana byla u této skupiny dokonce větší než průměr. Z hlediska participace na společenském životě se lidé důvěřující konspiračním teoriím dělili na dvě skupiny. Část z nich otevřeně prohlašovala, že k volbám nepřijde, což reflektuje již zmíněné odloučení od politického života. Mobilizovanější skupina tvrdila, že by volila strany s extrémistickými tendencemi – pravicovou SPD a levicovou KSČM.

Překvapivé bylo zjištění, že u osob důvěřujících konspiračním teoriím nebyla identifikována vyšší míra nedůvěry vůči mainstreamovým médiím. Tento fakt je však nutné chápat v kontextu celkově vysoké míry nedůvěry vůči mainstreamovým médiím zjištěné ve výzkumu.⁷ Některé výstupy výzkumu však poukazují na nízkou míru chápání fungování médií mezi lidmi důvěřujícími konspiračním teoriím. Tato skupina například nebyla schopna odpovědět na otázku, zda jsou mainstreamové média svobodná

či nesvobodná, anebo se ve větší míře domnívala, že jsou ovládána Spojenými státy americkými.

⁷ 69 % respondentů odpovědělo, že vůbec nebo spíše nedůvěřuje mainstreamovým médiím

Souhrn a doporučení

Výše navržené teze je třeba vnímat pouze jako jeden z prvních příspěvků do debaty o skupinách náchylných k víře v konspirační teorie a dezinformace, která se v České republice teprve rozbíhá. Proto je nutné je podrobit dalšímu testování a výzkumu.

I přestože tento text pracoval s lidmi, kteří důvěřují konspiračním teoriím jako s homogenní skupinu, je nutné mít na paměti, že se jedná o (možná značně) rozdílné osoby. Přílišné zobecnění může vést k nepřesnostem, a proto je nutné dále zkoumat právě rozdíly mezi lidmi důvěřujícími jednotlivým konspiračním teoriím.

Heterogenita se dá očekávat i u důvodů, které vedou lidi k víře v konspirační teorie. Společenská debata by se proto měla oprostít od zjednodušujícího narativu o méně intelektuálně výkonných nebo zmanipulovaných jedincích. Tato představa o vyznavačích konspiračních teorií není pouze zavádějící, ale také nebezpečná, protože dále polarizuje společenskou debatu.

Vedle lidí, náchylných k víře v konspirační teorie, by měly být dále zkoumány i postoje, které k nim zastává zbytek společnosti. Tento výzkum totiž opakovaně prokázal, že tato „mlčící většina“ často na danou problematiku nemá jasný názor, a proto vůči případnému ovlivnění není zdaleka imunní.

Nezanedbatelnou roli v důvěře v konspirační teorie hrají sociálně-ekonomické faktory. Reakce na tento fenomén by se proto neměla omezovat pouze na dokazování nepravdivosti určitých tvrzení (fact-checking), ale měla by se věnovat i strukturálním problémům a nerovnostem ve společnosti, které vytvářejí prostředí, v němž se konspiracím daří.

I přes populární floskule vzdělání nepředstavuje univerzální odpověď na konspirační teorie. Osvěta v určitých oblastech – například přiblížení fungování médií a novinářské práce – však může pomoci některým lidem přehodnotit jejich dosavadní přesvědčení.

Lidé důvěřující konspiračním teoriím vyjadřují obavy ohledně ztráty tradičních hodnot, které jsou, podle nich, ohrožovány zpravidla vnějšími aktéry. Právě debata o těchto hodnotách, jejich roli a proměnách ve 21. století, může být tématem, pomocí něhož bude možné vtáhnout tuto skupinu do společenské debaty.

Pro lidi důvěřující konspiračním teoriím je příznačná odtrženost od politického dění, které považují za irelevantní pro kvalitu svého života. Politici by však na tuto voličskou skupinu neměli zapomínat, mimo jiné i protože představuje potenciální elektorát extremistických stran.

Příloha

Testované konspirační teorie:

- Teroristické útoky na Světové obchodní centrum v New Yorku v roce 2001 naplánovala a provedla americká vláda a ne Al-Kaidá.
- Židé mají příliš mnoho moci a tajně kontrolují vlády a instituce po celém světě.
- Světové dění není řízeno volenými vůdci, ale tajnými společnostmi, snažícími se nastolit nový totalitní světový řád.
- EU a Brusel diktují ČR co má dělat, aniž by ČR měla šanci to ovlivnit.
- Sametová revoluce v roce 1989 nezpůsobily masové protesty, ale byla dopředu naplánovaná tajnými službami.
- Klimatické změna neexistuje, data jsou záměrně falzifikována vládami.
- Protesty proti vládám v ČR, na Slovensku a Maďarsku v minulých letech byly financovány Georgem Sorosem.

Autoři

Jonáš Syrovátka, Šimon Pinkas
Prague Security Studies Institute

Více informací o výzkumu můžete najít v anglické komparativní verzi [Voices of Central and Eastern Europe](#).

Analýza byla finančně podpořena z organizace National Endowment for Democracy v rámci projektu Strengthening Public Diplomacy in Central Europe, který implementuje organizace GLOBSEC.

© Prague Security Studies Institute 2020

www.globsec.org
www.pssi.cz

GLOBSEC ani National Endowment for Democracy nenesou žádnou odpovědnost za fakty nebo názory vyjádřené v textu, resp. jeho další použití. Odpovědnost nesou autoři analýzy.

Originální kreativní koncept

